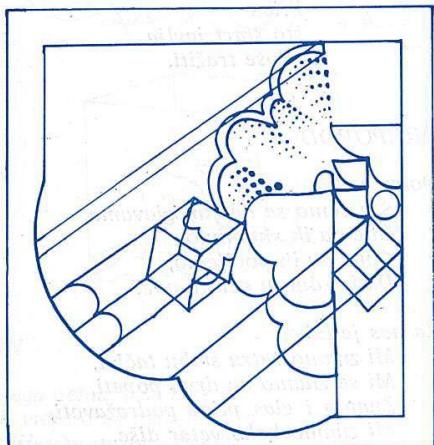

NALOG POEZIJI I NALOG POEZIE

(marginalije uz „horoskop“
raše livade)

Pesništvu je, otkako postoji, pretila o-pasnost da bude degradirano u funkciju transfera, pedagoškog, moralnog ili ideološ-kog, da bude unajmljeno u kulućenje ne-kom i nečem što je, zapravo, potpuno indi-ferentno prema njegovoj pravoj prirodi i vrednosti. Nastojanje da izbori autonoman status i potvrdi ontološku posebnost biva, stoga, latentan imperativ svakom autentično poetskom činu. Jer (to nikad nije suvišno napomenut) poezija ima u sebi samoj, a ne u nečem drugom, svoje razloge, svoj iden-titet i svoje kriterijume.

Svi vanestetski nalozi poeziji mogu se, čini se, svesti na zahteve o predstavljanju sveta, o promeni sveta i odbrani sveta. Prvi bi nalog (umetnost kao ogledalo) bio naj-bezazleniji i, uneškliko, primeren njenoj pri-rodji da nije, nužno, i sam tek prerušeni

dvojnik naloga poeziji da svet menja ili brani pred promenama. Otuda će agresivnost vanestetskih, spoljnih naloga uvek in-spirisati ekvivalentan otpor poezije. Koliko je u tom odnosu neravnopravan položaj po-ezije i koliko su njeni otpori razumljivi i nužni neka posvedoći jedan, banalan pri-mer: pesmom, zacelo, nije nigde izdejstvo-vano ukidanje ropstva ili kmetstva, ili oslo-bođenje političkih zatvorenika. Zašto bi, onda, poezija prihvatala naloge društva kad društvo ne prihvata njene?

Tako je nesporazum poezije i stvarno-sti prerastao u permanentan, prikriven ili otvoren, spor i neprijateljstvo. (Ili u uza-jamni nehaj, što je od istog značaja.) Procenu gubitka ili koristi one druge strane (stvarnosti, sveta ili društva — izraz je, nužno, neprecizan) moramo prepustiti nekom drugom. Ostaje nam, zato, da pokušamo sa-gledati koliko poezija gubi ili dobija posle raskida sa stvarnošću, da li je raskid neo-poziv, gde je izlaz, a gde, možda, samoubi-stvo pesme.

Kada je u nas, otpriklike pre dve dece-nije, u kontekstu sveukupnog oslobođenja duha, snažno započelo oslobođenje poezije od društvenih naloga, otvorena je, istovre-meno, i mogućnost radikalnog raskida po-ezije sa stvarnošću. Kao da se, u naknadu za ono što dobija (tj. za ono što više ne duguje), poezija velikodušno (olako, lakomi-sleno?) odrekla i onog što joj pripada: oslo-bođena nalog, odrekla se i prava na sop-stveni nalog. Samo retko, samo po izuzetu-ku, i to tek u svojim marginama, poezija će u godinama koje su se smenjivale osta-viti poneki drukčiji beleg, naznačiti moguć-nost i drukčijeg prisustva u vremenu kome pripada. Zabavljena sobom, općnjena pro-storima sna i iracionalnog, čarima eksperi-menta, otkrivanjem tradicije i svetskih pes-ničkih obzora, fenomenom jezika i mita, lingvistikom i poetikom, značenjem i zvu-čanjem, naša je poezija sa začudujućom doslednošću istrajava u nehaju za društ-veni angažman, u samodopadnoj, konformističkoj nebrizi za sve izvan sebe same. Ta-ko se trezveni i trezni brod našeg pesniš-tva, pod zastavom gotovih teorema o sop-stvenoj autonomnosti, lagodno i bezopasno usidrio u mirnoj luci: niti ga vidi, niti se s njegovog jarbola što vidi.

Da ne bude nesporazuma: poezija mora ostati slobodna od naloga. Ali poezija ima pravo na nalog, na sopstveno uplitane u tokove života i slobodnu plovividu pučinom savremenosti. Nalog je u njenoj prirodi, na-log je njen preim秉stvo i velika šansa. Za-što bi je se odrekla? Kome to koristi i čemu služi? Zar i poneku uzaludnost (ako je pesnički angažman uzaludan) ne bi valjalo opet, i opet, dovesti u pitanje? I, otkad to poezija živi više od izvesnosti i za izvesnost nego za rizik i pustolovinu? I zar samo mitološki dekor pristaje pesmi? Zašto ne zap-avati, tek pustolovine radi, umesto o tro-janskom ratu i, recimo, argonautima, zašto ne zapavati o Vjetnamu i savremenim otmačima zlatnog krzna obilja i obesti? Zašto vertikalnu pesničkog pamćenja, koje seže do mikenskih tmina i davnina, ne preobratiti katkad u horizontalnu poetsku projekciju ovovremenog sveta?

Nek poezija ne pristane, nikad, na jedinu i striktnu ulogu *ogledala* ili *čekića* stvarnosti. Ali ako joj je i takvo određenje imanentno, kao jedna od mogućih orien-tacija, zašto ga tvrdoglavo poricati? Ili svi mi moramo pohađati istu, *aleksandrijsku* ško-lu?

Sva ova premišljanja, ovako uopštena i uprošćena, ne pretenduju na potpunu teo-rijsku relevantnost. (Nije li, uostalom, hiper-trofirana književna misao počesto oduzima-la poeziji dah i spontanitet, kao što svest o snu prekida snevanje?) Ovo su tek mar-ginalije uz jedan čitalački doživljaj, konkretizacija izvesnih opštijih tema jednim kon-kretnim povodom: pesmom *Horoskop* Raše Livade.

Ako je poslanje pesnika u rasvetljavanju trostrukne tmine u koju je uronjena čovekova egzistencija (tmine duševne, kosmičke i društvene), kako misli Marko Ristić, onda se pesništvo Raše Livade, svojim uran-kom već, ukazalo kao autentična svetlost

duha. Kako nas, videli smo, prevashodno interesuje onaj treći vid i smer pesničkog čina (rasvetliti tamu društvenu), to ćemo u ovoj poeziji tragati isključivo za projekcijom savremenog sveta u dekoru ovog našeg, vremena. Razlozi koji nalažu ovakav pri-stup, pre bilo kojeg drugog, leže, s jedne strane, u konstelaciji savremenog našeg pes-ništva i, s druge, u karakteru Livadine po-ezije: koliko je preovlađujućem konceptu poezije tude direktno, neprerušeno i kritičko suočenje sa savremenom, toliko je u-pravo takva pesnička orientacija svojstvena Raši Livadi.

Istina, i ova je poezija zaokupljena eg-zistencijalnim pitanjima čovekove sudbine, izložena metafizičkoj studeni, tminu kosmičkoj i duševnoj. Štaviše, procenjivano kvantitativnim omerom, obe Livadine knjige imaju u tematskom pogledu pretežno takvo usmerenje, pogotovo druga zbirka (*Atlanti-da*), u kojoj je, uz to, do pred sam kraj uočljiva motivska i slikovna dominacija pre-istorijskog, mitološkog i antičkog vremena. Pa ipak, uvek smo imali utisak da je ovo-mo gnevnom, otvorenom i nestrpljivom pesniku pravo pesničko podneblje *ovde i da-nas*, ma koliko ga pomenuća duhovna klima i inercija okretale drukčijim putevima. Taj angažovani i kritički intonirani glas začuje-mo češće u prvoj knjizi (*Popršan znojem kazaljki*) nego u drugoj, gde je gotovo za-tomljeno do poslednje pesme: do *Horoskopa*, koji je gejzir oslobođene pesničke energije, silovit slap za koji poželimo da spere pu-ževe i lišaje učmalo knjižkosti i sujetne eks-kluzivnosti savremenog pesništva, da raz-gradi ustave i brane tradicionalizma, samo-dopadne učenosti i emotivne neutralnosti, ili (kako veli jedna Davičova pesma) »pre-čistog slatkoslavja«, »zvrndavog sveznanja« i uzus po kome »i poetska ličnost mora da je bezlična«.

Eto, dakle, šta nije i šta neće *Horoskop* Raše Livade. Ono što jeste i hoće nije ni-kačva pesnička enigma, jer je *Horoskop*, pored ostalog, i odbrana pesničke reči od hermetizma, pokušaj da joj se vrati (ili iz-bori) moć opštjenja izvan ezoteričnog *pisma*. Neizvesno je, međutim, koliki će biti učinak ove pesme u preoblikovanju reljefa srpske poezije, pogotovo što je i u samom Livadinom pesništvu virtuelna i drukčija stvara-ralačka orientacija. Ali, uprkos toj neizvesnosti, *Horoskop* ostaje ubedljiva i ohrabrujuća potvrda o moći pesničkog govora da izvodi uskog »čujnog područja« savremene poezije i mimo njenih stereotipnih »progra-ma« kazuje dramu ovog vremena, žečeći, čak i po cenu sopstvenog kraja, uticaj na njen ishod:

»Prestani da čitaš ovo iscepaj satri to ti je u krvi odluči s e ostavi stan pun privatne imovine odluci se boga mu božijeg učini nešto kosti na padinama azijskim nekad su pivo pile sl ikale pevale ljubile odluči se već jedanput z a bedne je čeka nje izgubljeno vreme prestani da čitaš iscepaj satri pesmu ovu i satri pesme sve ali ih ne zaboravi čoveče!«

Kao što vidimo iz navedenih stihova, kojima se pesma završava, *Horoskop* je u intonaciji jednog izričitog naloga. Naloga koji proistice iz strastvene optužnice, ute-meljene na stotinama »krivica« otuđenog čoveka:

»Ti si umišljeno središte svemira većnost koja jede a nisi čak ni jorik ni nula ni ništa ti si ispod nule s anta leda polar ni pas sladoled od loja i krvi i znoja...«

»Niti si pozitivan niti negativan junak kukav ica si lišena g lasa lišena krila lišena jaja ispod krova se kriješ nadzemno g rova tumačeći snove svoje sodomičarske masturbatorske rešava ukrštene reči rebuse političke afere im aš 20—25 godina vežbaš jogu esperanto zaustavljanje disanja...«

»Hvataš sebe kako glasno govorиш čudiš se prekida te ašošije ted pres veču o transplantaciji srca običajna vida manira jet re poetika sluha uzrečica ideologija odlaziš u zoo čudiš čud iš se sličnostima pružaš kifle kroza rešetke koje ograjužu ž ivotinje od tebe sediš u naslonjači puštaš br adu...«

»Ti dižeš roletne čovečanstva pitaš da li zve zde mogu biti i splative jedeš krastavce radioaktivani si i t i taj krastavac radioaktivnost je sva tvoja aktivnost kaž eš zvezde će se isplatiti i ulazeš u zvezdu kladiš se na mar s...«

Pesma je, bezmalo, neiscrpna u nizanu dehumanizovanih vidova stvarnosti na planu svakodnevice, politike, tehnologije i kulture. *Horoskop* drastično, bez i najmanjeg oklošenja, dijagnosticira društveno strukturirane defekte, poput kakve Fromove knjige. Ali i predočava perspektivu autentične egzistencije, čime je uspostavljena ravnoteža »između idealja i stvarnosti« i ostvarenog dramskog višeglasja:

»A još jedino ti možeš rasvetliti teoriju relativiteta i eventualno oboriti: nadumovati u ekericu iz Kenigsberga: nadapsolutiti Apsolutnog: dokazati da je natčovek mašina; još je dino ti možeš uništiti novac: ligištuš: drža vu: 4 jahača Apokalipse: kulturne krize: kabuzu: pojam metka: pojam topa: pojam praćaša; jedino ti možeš videti sve a biti slep; jedino ti usnama grubim: nežne reći reči!«

Beskrajnim nizovima slika, gomilanjem motivskih pojedinosti i žustrim tempom *Horoskop* napominje Vitmanove himnične zanose, ali je značenjem i tonalitetom bliži nadahnutim pesničkim optužnicama starog Zmaja. Suština poetskog očuđenja, čini nam se, ipak je ovde u nečemu drugom: u neposrednom, »antipotskom« suočenju sa stvarnošću i drastičnoj otvorenosti stava. Tako je smer oneobičavanja pesničkog govora u Livadinu pesmi potpuno suprotnan onome koji Šklovski smatra dominantnim. Pa ipak, upravo se Šklovskog setimo. Jer se *Horoskop*, u kontekstu tekuće poezije, ukazuje kao osobeno i začudno vaskrsavanje pesničke reči.

Horoskop Raše Livade, što je samo na prvi pogled paradoksalno, budi asocijacije i na T. S. Eliota. Jer ovaj pesnik i kritičar nije opšto samo s večnošću i tradicijom, već i kazivao svoje vreme, resko i slikovito. Prva bi se sličnost odnosila na moć pesničkog spajanja u jedinstven doživljaj naoko veoma udaljenih područja iskustva, pri čemu je, ipak, Livadin pesnički svet daleko prohodniji. Obojica pesnika, potom, na sličan način vide i imenuju pustošnu praznjinu modernog čoveka, beznadnu neizmenjivost njegove egzistencije. (»Tvoje su nedelje odštampane unapred, veli Livada sive bespomoćnom lirskom junaku, što podseća na poznate reči Eliotovog Prufroka: »Odmerio sam svoj život kafenim kašićima«). I, najposle, Livadin koncept poezije, otelotvoren u tri stotine stihova ove pesme, identičan je s onim koji zastupa Eliot u jednoj izjavi:

... Pisati poeziju koja bi suštinski bila poezija, bez ičeg poetičnog, poeziju koja bi bila gola do kostiju, ili poeziju tako prozirnu da ne vidimo pesničko umeće, već ono što nam je namenjeno da sagledamo kroz njega, poeziju tako prozirnu da dok je čitamo budemo zakopljeni onim na šta pesma ukazuje a ne pesničkim umećem, to je ono, čini mi se, čemu treba težiti. Doptreti s onu stranu poezije, kao što je Betoven u svojim kasnim delima stremio da dopre s onu stranu muzike«.

Doptreti s onu stranu poezije! Ne vodi li taj put kroz čestar stvarnosti, kroz klanče i bespuća ovovremenog sveta? Kao da je takva svoju šansu, i takvu mogućnost poezije, iskušavala pesma kojom se bavimo. Uprkos svemu.

pol m. postal

TRANSFORMACIONA GRAMATIKA (I deo)

I LINGVISTIČKE NOVINE I PROBLEM GRAMATIKE

Gramatika¹⁾ je ono sa čime smo se svi, izgleda, upoznali do vremena kada smo maturali; zaista, mnogo je vremena utrošeno na učenje stvari koje se obično nazivaju »gramatika«. Ova knjiga ne zasniva se na pretpostavci da ste iz nekog razloga loše učili ili da niste naučili ono što su vam predavalna na časovima »gramatike« od osnovne škole do današnjeg dana. Upravo, ova knjiga zasniva se na činjenici da postoje stvarna i vrlo složena, ali malo poznata, oblast izučavanja koja bi, u stvari, trebalo da se zove »gramatika«, a ona se samo delimično odnosi na ono što ste učili ranijih godina. Ukratko ćemo suprotstaviti ovu novu oblast izučavanja i ono što se obično naziva »gramatika«.

Svrha ove knjige je da se obezbedi osnova za objašnjenje skoro čudnovate i lako previdive činjenice da bilo koji govorni predstavnik nekog ljudskog jezika, kao što je engleski, francuski, ili kineski, može da kreira i da razume iskaze koji su mu potpuno novi. »Potpuno novi« znači da ih neko ko se služi ovim iskazima kao pojedinačnim rečenicama nikada pre toga nije niti kreirao niti čuo, a u većini slučajeva nije ih niti kreirao niti čuo bilo ko drugi. Mada ima veliki broj svima poznatih iskaza koji su u stalnoj upotrebi (kao što su, na primer: »Zdravo!«, »Kako ste?« ili »Koliko je sati?«) ovi izrazi su, ipak, veoma mali deo normalnog lingvističkog ponašanja. Velika većina iskaza u svakodnevnoj upotrebi je potpuno nova.

Kao ilustracija pojma novine, obratite pažnju na to da su vam rečenice na ovoj stranici potpuno nove, to jest, vi nikada pre niste videli ove iste rečenice. Možda je najlakši način da se sami uverite da normalna jezička upotreba povlači za sobom potpuno nove izraze ako pokušate da u nekoj knjizi ili u nekom časopisu nadete rečenice za koje možete tvrditi da ste ih već raniye u potpunosti ili čuli ili upotrebili. Ovakvo traganje predočiće vam interesantanu činjenicu: čak i u nekoj dugačkoj knjizi postoji malo verovatnoće da ćete otkriti da se ponavlja upotreba jedne te iste rečenice.

U jednom drugom smislu, međutim, nisu sve ove rečenice sasvim nove; to jest, one su sastavljene od elemenata koji su sasvim poznati. O temi poznatog biće reči nešto kasnije. Prvo ćemo ispitati implikacije novina u normalnoj jezičkoj upotrebi.

Zašto je element novine tako važan u jezičkom ponašanju? Razlog je sledeći: Pošto ljudi obično upotrebljavaju izraze koji su novi, onda pri učenju nekog jezika mi naučimo nešto više od spiska rečenica. Učenje kineskog jezika, na primer, ne sastoji se samo od pamćenja ogromnog spiska kineskih rečenica. Broj rečenica koje se upotrebljavaju u normalnom obraćanju u bilo kom jeziku je toliko velik da je nemoguće sve ih direktno naučiti. U engleskom jeziku, na primer, broj mogućih rečenica od dvadeset ili manje reči procenjuje se na 10^{30} . U jednom veku ima 3×10^9 sekundi te možete oceniti da je taj broj rečenica tiskanski.

Napokon, jasno je da čak i ovaj ogroman broj izraza ne iscrpljuje sve one koji se u principu mogu upotrebiti. U stvari, broj rečenica u svakom ljudskom jeziku je beskonačan. Obično se kaže da je broj rečenica neograničen. Tome je uzrok činjenica da ne postoji najduža rečenica, odnosno, nema maksimalnog broja elemenata od kojih se može sastojati jedna rečenica u jeziku.

Sada nekome može pasti na pamet jedna primedba. U stvari, treba istaći da se zbog ograničenih ljudskih mogućnosti može kreirati i razumeti ograničen broj iskaza i to niti suviše dugih niti suviše složenih. Na primer, нико ne bi mogao niti da kreira niti da shvati rečenicu tako dugačku da bi za njeno kreiranje bilo potrebno jedanaest i po nedelja. Ova sasvim osnovana primedba može navesti na pomisao da jezici moraju biti ograničenog obima iako su ogromni. Takvo mišljenje, međutim, ne uzima u obzir jednu bitnu razliku, naine, razliku između znanja i ponašanja, ili, preciznije, između lingvističke sposobnosti i lingvističke delatnosti. Sasvim je tačno da delatnost nekog ograničenog organizma, uključujući i ljudski organizam, mora shodno tome biti ograničena; to jest, svaka delatnost je ograničena raznim fizičkim, nervnim i vremenskim faktorima koji su urođeni svim biološkim stvorenjima. To ne znači, međutim, da je znanje ili sposobnost ograničena. To, zapravo, prosti znači da ograničenja delatnosti sputavaju našu sposobnost da upotrebimo neograničen jezik koji znamo.

Opis stvarnog ponašanja objasniće ograničenu i veoma sputanu prirodu tog ponašanja. Ali ovo ne zahteva pretpostavku da je sistem na kome se temelji znanje, ili jezik, ograničen. Upravo suprotno, ograničena priroda delatnosti određena je drugim raznovrsnim faktorima osim jezičkog znanja; to jest, osim jezika. Ograničena mogućnost pamćenja, na primer, veoma sputava lingvističku delatnost, zato što govor i slušanje zahtevaju mnogo od pamćenja. Ali pogrešno bi bilo pretpostaviti da ograničene mogućnosti pamćenja definisu jezik. One određuju (i to delimično) samo onaj deo jezika koji može da se upotrebii. Razlika između jezika koji se zna i onog dela jezika koji se može upotrebii omogućuje nam da objasnjimo neke inače neobjašnive činjenice. Na primer, dobro je poznato da se pismena delatnost u proseku sastoji od dužih rečenica nego usmena delatnost. Razlog za to je što u pismenom obliku jezička upotreba zahteva manje od pamćenja te se može upotrebiti veći deo od ukupnog broja rečenica. Sledеća rečenica jedva je razumljiva kada se napiše, ali kada se izgovori ona se ne može shvatiti zbog preteranih zahteva od organa percipiranja:

(2) The rat which the cat which the dog chased ate was black.

(Pacov koga je mačka koju je pas juri pojela bio je crn.)

Razlika između jezika, koji je neograničen sistem rečenica, i lingvističke delatnosti, koja može da upotrebii samo ograničen broj ovih rečenica, analognog je razlici između znanja i delatnosti u nižoj matematici. Svi mi znamo pravila množenja. Ovaj sistem znanja omogućuje nam da možemo da sigurnošću pomnožiti bilo koja dva cela broja. Ali bilo koji pojedinac, pa čak i svi ljudi zajedno, može obaviti ili je obavio samo ograničen broj takvih računskih radnji. Ovo ne znači da se aritmetika bavi samo